

UDK 930.85:37:001.101
1.04 Strokovni članek
Prejeto: 29. 7. 2021

Prof. dr. Žiga Turk

minister za področje izobraževanja
v deseti vladi Republike Slovenije

Dediščina naše šole *Our school's heritage*

Človek je edino živo bitje, katerega naslednje generacije se učijo od predhodnih in se znanje iz generacije v generacijo akumulira. Človeka od živali loči, »da je dedič dediščine, ki jo lahko podeduje samo skozi proces učenja«.¹ »Vsak človek se rodi kot dedič človeških dosežkov: dediščina so občutki, čustva, podobe, vizije, misli, verovanja, ideje, razumevanja, intelektualni in praktični podjemi, jeziki, odnosi, organizacije, religije, kanoni in maksime ravnanja, procedure, rituali, veščine, umetniška dela, knjige, glasbene kompozicije ...«² Zato je verjetno najpomembnejša človeška dejavnost, da prihodnje generacije uvede v pravila, dognanja in dosežke prejšnjih.

Vas vzgoji otroka

Nekoč davno so vlogo posrednika dediščine opravljali starši, sorodstvo, rod oz. vas, kjer se je otrok rodil. Afriški pregovor pravi, da je potrebna cela vas, da se vzgoji otrok. Vas je bila nekoč ekonomsko in kulturno bolj ali manj samozadostna skupnost. Vsi skupaj so imeli vse znanje o delu in kulturi, ki bi človeku lahko prišlo prav v času njegovega življenja. V vasi je bilo znanje o poljedelstvu in obrti, preko šamanov, duhovnikov, pripovedovalcev zgodb in pevcev pa tudi o kulturi, ki se je prenašala iz roda v rod.

Pri razvoju civilizacij pa gre za to, da se večja skupna količina znanja. Znanje je tisto, ki omogoča preživetje, lajša življenje in morda ustvarja zadeve, ki ljudi osrečujejo. Znanje, ki ga ima lahko ena oseba, je omejeno. Bistvena za razvoj

¹ Oakeshott, M. (1967). The Definition of a University. *The Journal of Educational Thought (JET) / Revue De La Pensée Éducative*, 1(3), 129–142. Retrieved July 26, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/23768338>

² IBID.

civilizacij je postala specializacija znanja med ljudmi na eni strani in na drugi pojavljanje načinov, da so ljudje z različnim znanjem, sposobnostmi, tudi dostopi do naravnih virov lahko med seboj sodelovali. Tak način je npr. trgovina. Drug tak način so inštitucije oz. skupnosti, ki po številu presegajo sto- do dvestočlanske kamenodobne rodove. Večanje teh skupnosti je prek mestnih držav, grofij in kneževin, svobodnih mest in kraljevin ter cesarstev pripeljalo do nacionalnih držav in nadnacionalnih povezav.

Vzgoja in izobraževanje večine ljudi je bilo do pred kratkim zaupano staršem, lokalni skupnosti, vasi oz. župniji. Do osemnajstega stoletja je bil napredek razmeroma počasen in velika večina otrok je prevzela poklic svojih staršev – torej so se od staršev lahko tudi skoraj vsega naučili. Izjema je bila posvetna in duhovna elita, ki je dala svoje naslednike podučiti tudi zasebnim učiteljem. Šele po iznajdbi tiska je začel obseg znanja hitro naraščati, več je bilo inovacij, nastajali so novi poklici. Otroci morda ne bodo delali istega kot njihovi starši, koristno je, če znajo brati in pisati, sodelovali bodo z drugimi v okviru neke državne skupnosti.

V tem trenutku se je pojavila ideja, da bi vse otroke učil nekdo drug, da bi jim organizirali šolstvo. Prosvetljeni evropski vladarji so v 18. in 19. stoletju uvajali obvezno šolstvo, da bi se vsi podaniki naučili brati in pisati. Vzporedno s tem so začele nastajati nacionalne države, ki so lokalno, družinsko ali versko identiteto zamenjale za nacionalno.

Vas je otroka vzgojila v dobrega vaščana, v dobrega naslednika na kmetiji. Države poskušajo vzgojiti otroke v dobre državljane.

Rast civilizacije

Pri prenašanju štafetne palice med generacijami ne gre samo za izobraževanje, za znanje, kako se skrbi za domače živali, kako se popravi streha na hiši, za znanje branja in računanja ali računalniškega programiranja. Gre tudi za to, da se iz generacije v generacijo prenaša kultura v najširšem pomenu – ne v pomenu umetnosti, ampak v pomenu gradnika civilizacije.

Gre za to, da se iz generacije v generacijo prenašajo memetski vzorci, ki za kulturo pomenijo isto kot geni za biologijo. Življenje v prazgodovinskih tropih ima človek v genih in ti geni so precej podobni genom drugih primatov. Za vse, kar je več od tega, so rodovi pred nami oblikovali kulturo; različne kulture pravzaprav, ki so med seboj tekmovali. Nekatere so bile uspešnejše, prehranile so več otrok, osvojile več ozemlja za pridelovanje hrane, iznašle boljše kmetijske stroje. Druge so bile manj uspešne.

Da bi se pokazalo, kaj deluje in kaj ne, je bila potrebna stalnost teh kulturnih vzorcev. Da bi se npr. pokazalo, da ja trajna monogamna skupnost moškega in ženske boljše oblika skupnosti otrok in staršev kot kakšna druga, je morala neka kultura skozi več rodov prakticirati tako obliko skupnosti, ne pa da bi vsaka generacija poskusila kaj drugega. Vpeljati prihodnje generacije v dediščino, ki

očitno deluje, je bilo bistveno za to, da bi tudi prihodnje generacije lahko cvetele. Bistveno vlogo pri ohranjanju stabilnosti teh kulturnih vzorcev so imeli verovanja in duhovščina. In zato tudi pomembno vlogo v organiziranem šolstvu. Vsaj na začetku.

Izboljševanje človeka in družbe

Potem pa se je Feurebach domislil, da morata kultura (v ožjem smislu) in izobraževanje prevzeti vlogo vere. Zdelo se mu je tudi, da filozofi (in drugi razumniki) sveta zdaj ne bi več samo razlagali, ampak ga morajo tudi spreminjati. Napuhu razuma se je zdelo, da bi znal bolje organizirati družbo, kot sta jo izbrusila tekmovanje in spontan razvoj skozi tisočletja. Šola je tako iz prostora, ki je prenašal dediščino, postala prostor, ki je to dediščino teptal in na njeno mesto postavljaj razne sodobne, nepreizkušene, a po mnenju nekaterih napredne domislice.

Deloma je bilo to mogoče tudi zaradi lažne vzporednice med izobraževanjem kot posredovanjem znanja o tem, kako se popravijo čevlji, in posredovanjem kulturne dediščine človeštva. Čevljarstvo pa tudi vse drugo je od iznajdbe tiska naprej bliskovito napredovalo in nastal je splošen vtis, da vse tisto, kar smo vedeli prej, zelo hitro zastari. Ena veja razsvetljenstva je optimizem v zvezi s tem, kako lahko izboljšamo izdelovanje čevljev, prenesla tudi na izboljševanje družbe. Najboljši način za izboljševanje družbe so seveda otroci, najbolj učinkovito orodje za to pa obvezna šola, ki jo morajo vsi obiskovati.

Francoski revoluciji je sledil kup teoretičnih domislic, kako bi družbo izboljšali, kako bi zavrgli tisto, kar se je skozi stoletja izkazalo za uspešno in preizkušeno, in kako bi civilizacijski red nadomestili s čim boljšim. Nekateri so kot teoretično izhodišče, ki mu je treba podrediti vse, izbrali enakost. Drugi so v podoben položaj postavili svobodo. Tretji so si za izhodišče izbrali bratstvo med narodi. Vedno manj jih je bilo, ki so menili, da je treba graditi na tem, kar nas je pripeljalo do točke, ko znamo narediti čevlje, lokomotivo ali pa poslati človeka na luno. Tudi v šolskem prostoru jih je bilo vedno manj.

Šolanje državljanov

Državne šole so v vseh sistemih postale ustanove, ki poleg izobraževanja o matematičnih, naravoslovnih in tehničnih vsebinah, kjer v primeru negotovosti lahko z eksperimentom vprašamo naravo za odgovor, tudi vzgajajo oz. indoktrinirajo državljanke v določeno kulturo: ki morda negujejo korenine preteklosti, ponavljajo sporočila Sokrata, Platona, Aristotela, Danteja, Shakespeara, Dostojevskega in desetih drugih ali pa mladino ruvajo iz teh korenin in jo poskušajo presaditi v lonček egalitarizma, libertinizma, ekologizma, nihilizma, modernizma, postmodernizma ali kakšne druge kombinacije -izmov, ki jim je skupno to,

da so rezultat teoretičnega premisleka intelektualcev, ne pa v času preizkušene modrosti. Celo več, razne *kritične teorije*, ki se zdaj plazijo v šolski istem, so kritične in celo odkrito sovražne do te preteklosti.

Da otrok doma ne bi učili krive vere in da bi poskrbeli za enake začetne možnosti, se je čas, ko ga je otrok preživel zunaj svoje družine, ves čas daljšal. Vrtec, jasli, podaljšano bivanje, jutranje varstvo, vse to je vzgojo in izobraževanje otrok odmikalo od družine in zaupalo *družbi*. Rod Dreher piše, da je »komunizem poskušal razkrojiti družino z vzdrževanjem monopola nad izobraževanjem in naučiti otroke, da so odvisni od države«. ³ Posledice pa so tudi drugačne. Od nekdaj je bilo v velikih družinah jasno, da med otroki velja socializem, da imata oče in mama vse enako rada, da bodo po večerji vsi enako siti. In bilo je jasno, da zunaj družine socializma ni. Danes *socializacija* otrok v jaslih in vrtcih vceplja prav nasprotno intuicije. Da je socializem mogoč med neznanci, med nesorodniki.

V teh razmerah lahko morda za dobro vzamemo dejstvo, da se šola vendarle pretežno ukvarja s tem, kako otroke naučiti popravljati čevlje ali kakšno drugo reč, s katero si bodo lahko služili kruh. Seveda na škodo učenja o dediščini. Kot piše Patrick Deneen: ⁴ »Poudarek na velikih tekstih – ki so bili veliki ne samo ali celo zato, ker so bili stari, ampak zato, ker so posredovali težko izbrjane lekcije o tem, kako se ljudje naučijo biti svobodni, še posebej svobodni tiranije svojih nenasitnih želja – je bil izločen v korist tistega, kar je nekoč veljalo za 'služabniško izobraževanje', izobraževanje, ki se je nanašalo izključno na služenje denarja in delo in zato rezervirano za tiste, ki nekoč niti niso uživali naziva 'državljan'.«

Skoraj v celoti da smo prevzeli idejo izobraževanja, ki je bilo v antiki rezervirano za sužnje, da so znali kaj uporabnega narediti. Državljanji pa so se ukvarjali s civilizacijskimi temami. Seveda je treba mladino naučiti, da bo znala kaj delati, da se bo znašla na trgu dela. Ne pa samo tega! Ker kdo od teh otrok bo tudi v funkciji, da bo moral voditi družbo ali državo.

Ustvarjalnost žrtvovana enakosti

Edina reč, ki bi jo Valentin Vodnik prepoznal v sodobnem svetu, bi bila šolska učilnica. Kateder, tabla, kreda, mizice za 30 otrok, to se ni v dvestotih letih nič spremenilo. Šolski sistem, kot ga imamo, ko vse otroke učimo iste stvari 9 ali celo 13 let, je morda primeren za industrijsko družbo. Množično izobraževanje za množično strežbo tekočim trakovom, konzumiranje množičnih medijev in množične politične stranke v liberalno demokratičnem sistemu. Taka šola, da pač vse enako vržeš v neki sistem, kjer cela Slovenija v istem trenutku piše isti test, ima eno samo dobro lastnost. Enakost. Njena bistvena referenca je, da je postavljena na vrh hierarhije vrednot ene od ideologij.

³ Dreher, Rod. *Live Not by Lies: A Manual for Christian Dissidents*. Penguin, 2020.

⁴ Deneen, Patrick J. *Why liberalism failed*. Yale University Press, 2019.

Alternativa – pestra izbira šolske ponudbe – je nekaj, česar se totalitarni sistemi bojijo kot hudič križa, saj bi tako spolzela iz rok možnost vpliva na prepričanje in vrednote naslednjih generacij. Ann Applebaum piše:⁵ »Totalitarni režim ima eno politično stranko, en izobraževalni sistem, eno umetniško smer, eno centralno načrtovano gospodarstvo, ene poenotene medije.« Glede političnih strank, umetniških smeri in centralnega planiranja gospodarstva smo pri nas po osamosvojitvi kar nekaj naredili. Glede medijev manj, glede izobraževalnega sistema nič.

Večina *naprednih* strank v liberalno demokratičnih sistemih se zavezama za poenoteno državno šolstvo – menda zato, ker je enakost pravična in šola lahko ustvari enake izhodiščne pogoje za vse. Otroci v tradicionalnem šolskem sistemu zamujajo priložnost, da bi razvili svojo individualnost in ustvarjalnost. Po tem dvojem pa je v sodobnem svetu največje povpraševanje, ker rutinske zadeve, ki jih je mogoče množično učiti in množično preverjati, prevzemajo računalniki in roboti. Ta sistem je povsem skregan z različnimi talenti otrok in s potrebo sodobne *velike družbe* po različnih ljudeh z različnimi spretnostmi in z neukalupljeno ustvarjalnostjo.

Kot precej grobo pove Ayn Rand: »Vsa živa bitja usposablajo svoje mladiče za umetnost preživetja, mačke učijo male muce loviti ptice, ptice učijo mladiče leteti, ampak človek, katerega glavno orodje preživetja je um, ne samo da ne uči otrok misliti, ampak posveti izobraževanje temu, da mu uniči možgane, da ga prepriča, da je misliti jalovo in zlo, še preden prav začne razmišljati.«⁶

Skratka

Ko je mladino vzgajala vas, ko so otroke šolali starši, stari starši in privatni učitelji, jih niso naučili samo šteti ovac. Njihova naloga je bila tudi, kot pravi Richard M. Weaver,⁷ polepšati človeško dušo. Polepšati v smislu, da se odlepi od bioloških instinktov naših prednikov in sprejme duhovno dediščino prednikov. Koliko duše lepša sodobni izobraževalni sistem, je veliko vprašanje. Kot je vprašanje, ali jih res lepša ali pa jih samo prekriva z nekimi domislicami, ki jim na internetu ta hip pravijo vrednote. In vprašanje je, ali izobraževalni sistem mlade pripravlja na sprejemanje dediščine človeštva ali pa vzgaja dvom, odpor ali celo sovraštvo do te dediščine.

Za ceno ideološke zahteve po enakosti in s ciljem oblikovanja menda boljše družbe in boljših ljudi sodoben šolski sistem otroke izruva iz civilizacijske podlage, ki je bila od nekdaj temelj družbene kohezivnosti. In potem jih množično

5 Applebaum, Anne. *Iron curtain: the crushing of Eastern Europe 1944–56*. Penguin UK, 2012.

6 Rand, Ayn. *Atlas shrugged*. Penguin, 2005.

7 Weaver, Richard M. *Ideas Have Consequences: Expanded Edition*. University of Chicago Press, 2013.

in enakostno izobražuje in indoktrinira, da bi na drugačen način vzpostavil povezanost, ki je za sodelovanje v družbi bistvena. Množičnosti in enakostnosti je žrtvovan razvoj individualnih sposobnosti in ustvarjalnosti. Preprečena sta razvoj in eksperimentiranje, ki bi jih prineslo tekmovanje med različnimi oblikami vzgoje in izobraževanja. Kot utemeljuje Eric Lindstrom, sodobni šolski sistemi kratkoročno niso odzivni, dolgoročno pa ne inovativni.⁸

Prenašanje dediščine, negovanje radovednosti in ustvarjalnosti, razvoj sposobnosti mladega človeka so med najpomembnejšimi človeškimi aktivnostmi. Vzgoja in izobraževanje sta bistveni dejavnosti za naš napredek. Zato je neverjetno kratkovidno in škodljivo, da prav na tem področju ni dopustno nobeno eksperimentiranje, ni nobene pluralnosti, ni nobenega svobodnega inoviranja. Vse je podvrženo centralnemu planu, obvarovano je vsake konkurence in je zato najboljše.

Gospodarske posledice tega se bodo pokazale čez nekaj desetletij, demografske pa še kasneje.

8 Lidstrom, Eric. *Education Unchained*, Rowman & Littlefield, 2020.